

Напередодні прийняття Програми діяльності Уряду «Український прорив: для людей, а не політиків» за пропозицією Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко проект цього документа було передано до Національної академії наук України для експертної оцінки. Підсумки цієї наукової атестації було підбито на розширеному засіданні Президії НАН України, яке відбулося 15 січня ц. р. за участю Прем'єра і членів Уряду. Друкуємо в скороченому викладі виступи учасників цього засідання.

«УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ»: НАУКОВЕ ПІДҐРУНТЯ ПРОГРАМИ ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ

Засідання відкрив президент Національної академії наук України академік НАН України Б.Є. Патон. Він зазначив, що проект Програми діяльності Уряду «Український прорив» ретельно розглянули в Академії наук і ухвалили експертний висновок: це системний документ, спрямований на розв'язання нагальних проблем суспільного розвитку. Акцентуючи увагу на принципових питаннях науково-інноваційного розвитку, президент НАН України констатував, що Програма передбачає державну підтримку фундаментальних досліджень, проведення реальних структурних реформ, підвищення соціального статусу наукового працівника. Проте найболючішою нині є проблема залучення до роботи в академічних установах і закріплення наукової молоді. Розв'язати її неможливо без запровадження цільової державної програми будівництва службового житла для молодих учених.

У найближчі десятиліття наука в Україні, на думку Б. Є. Патона, може взагалі за-

лишитися без талановитої молоді, якщо не буде підвищено рівень викладання точних природничих і технічних дисциплін, які становлять основу наукового світогляду громадян. У цьому контексті він висловив сподівання на поглиблення співпраці з Міністерством освіти і науки.

Президент НАН України тезисно окреслив низку інших проблемних для вітчизняної науки та економіки питань. Б.Є. Патон, зокрема, зазначив, що надзвичайно важливо створити умови для зацікавленого залучення до наукової сфери інвестицій приватного капіталу. Необхідно також звернути особливу увагу на забезпечення ефективної роботи оборонно-промислового комплексу, насамперед на його науково-технічний супровід та зміцнення експортного потенціалу. Чимало проблем створено, так би мовити, власноруч. Наприклад, до гальмування інноваційної активності в Україні призведе суттєве збільшення восени минулого року вартості охорони винаходів та інших об'єктів інтелектуальної власності.

Після входження нашої країни до СОТ вона (вартість) навіть перевищуватиме вартість патентів у деяких європейських державах. Потрібно також спростити і прискорити тендерні процедури під час закупівлі товарів, послуг і робіт для проведення досліджень і забезпечення статутної діяльності наукових установ.

Мета нашої зустрічі, наголосив Б.Є. Патон, полягає насамперед в обговоренні найважливіших проблем економічного, соціального та гуманітарного розвитку України, принципів підходів до їх розв'язання, запропонованих Урядом. Втілення закладених у Програмі можливостей багато в чому залежатиме від ефективного використання наукового потенціалу, зокрема в напрямках розвитку ядерної енергетики, гарантування продовольчої безпеки, надійного технічного стану і безпечної експлуатації конструкцій, обладнання та інженерних споруд. Відповідні матеріали, за словами Б.Є. Патона, уже підготовано і невдовзі буде передано до Кабінету Міністрів.

Проект Програми діяльності Уряду представив учасникам засідання **міністр економіки України член-кореспондент НАН України Б.М. Данилишин**. Він відзначив, що «Український прорив» узагальнює дослідження багатьох наукових колективів, роботу громадських організацій, активний діалог із бізнесовими колами.

Промовець охарактеризував ситуацію, що зумовлює актуальність завдань, за розв'язання яких береться сьогодні Уряд. Неefективність усієї інноваційної системи, починаючи від науково-технологічного потенціалу й генерування знань і завершуючи їх упровадженням у виробництво, призвела до того, що Україна скоротила до критичної межі частку високотехнологічних виробництв. Це зменшило попит на власні науково-прикладні розробки й стримує трансфер технологій. Кошти, призначені на реалізацію науково-дослідних робіт, розпо-

рошені сьогодні на цільові комплексні програми, закріплені за окремими закладами, зокрема і недержавної форми власності, використовують їх украй неефективно. Тому сьогодні Україна неконкурентоспроможна на ринку інновацій.

Б.М. Данилишин також відзначив низьку культуру управління як на макрорівні, так і у сфері бізнесу. Викликають занепокоєння такі аспекти, як корпоративна етика, захист прав власності, прозорість ухвалення урядових рішень, незалежність судової системи, ефективність використання державного бюджету, довіра суспільства до політиків, тягар державного регулювання. Таким чином, причини відставання країни від економічно розвинених держав мають системний характер, і чи не головна з них зумовлена якістю державного управління. Програма «Український прорив» передбачає зміни передовсім в економічному середовищі, інноваційній системі; вона активізує модернізацію виробництва в цілому і здатна об'єднати людей навколо ідеї підвищення конкурентоспроможності України, перетворення її на сучасну європейську державу. Відповідно до сказаного Програма має на меті:

- забезпечити гармонійний розвиток людини на основі формування громадянського суспільства, високої культури, якісної освіти та медицини, чистого довкілля, реалізації права на працю і гарантії соціального захисту, підвищення добробуту населення;
- створити нову модель управління, яка спрямована на підвищення якості інституцій на основі формування в країні ефективної політичної системи, мінімізації втручання держави в суспільні процеси, істотне посилення контролю громадськості за діяльністю органів державної влади, посилення ролі місцевого самоврядування та забезпечення спроможності його органів провадити ефективну політику в інтересах людини,

забезпечення умов для утвердження верховенства права;

— сформувати сприятливе макроекономічне та бізнес-середовище завдяки впровадженню антиінфляційних заходів, підвищенню ефективності бюджетної політики та податкової системи в цілому;

— інтегрувати Україну в європейську та світову економічні системи, зберігаючи одночасно взаємовигідні відносини з Російською Федерацією та іншими сусідніми країнами, зміцнювати лідерські позиції в Східноєвропейському й Чорноморському регіонах.

Потім Б.Є. Патон запросив до слова **Прем'єр-міністра України Ю.В. Тимошенко**. Подякувавши президентові НАН України і вченим за увагу до діяльності Уряду, Юлія Володимирівна наголосила на його прагненні по-новому планувати свою діяльність у тому сенсі, що всім попереднім урядам було притаманне відчуття тимчасовості, оскільки їхній середній вік становив лише 10 місяців. До того ж кожен Уряд зазвичай приблизно 80% часу витрачав на залагодження якихось кризових поточних явищ і тільки 20% часу залишалося на планування програми. Але жодному Урядові не вдавалося не тільки втілити системно таку програму в життя, але й навіть усебічно її обговорити, наблизивши до проблематики, яка потрібна Україні.

Прем'єр зазначила, що новий Уряд намагався передусім вибудувати таку програму, яка була б, по-перше, лаконічною, а по-друге, сконцентрованою на чітко визначених пріоритетних напрямках. Щоб ця програма відповідала очікуванням і країни, і наукової спільноти, щоб була можливість чіткі конкретні завдання забезпечити організаційно і фінансово. Якщо ж діяти в надто розгалуженій системі пріоритетів, то знову не зможемо довести справу до її логічного завершення.

Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко під час обговорення Програми «Український прорив» на розширеному засіданні Президії НАН України

Юлія Володимирівна нагадала, що тепер урядову Програму почали розробляти ще під час виборчої кампанії, тоді ж було визначено чіткі напрями прориву (більше як десять). Після обговорення з експертами і політиками Програма набула звичного вигляду, вона містить багато розділів, усі пропозиції взято до уваги. Відповідно маємо насичений конкретними цілями документ, який, що очевидно вже сьогодні, буде досить складний для виконання.

Прем'єр наголосила, що сьогоднішня зустріч представників Уряду з ученими є тільки першим кроком. Це не ритуальна зустріч, і ми не для того її організували, щоб

отримати освячення Програми, а потім в урядових кабінетах знову робити що заманеться. Ця зустріч має стати початком системної роботи, яка б забезпечила двосторонній зв'язок (як вулиця з двостороннім рухом), щоб Уряд знову не залишився без належного інтелектуального компонента, як це було, на жаль, раніше. І тому слід подумати всім разом про те, як організувати системну співпрацю Академії наук і Уряду.

Прем'єр запевнила учасників засідання, що вона навіть не допускає думки, яка іноді лунала на високих урядових рівнях, нібито Академія наук не виконує свого призначення, своєї функції. На її переконання, Національна академія наук — це фактично остання потужна інституція, яка залишилась у державі, що осмислено рухається вперед. Тому Уряд чекає пропозицій і порад учених, як забезпечити системність такої співпраці, щоб вона справді була результативною для України. Після того як Програму «Український прорив» буде спільно доопрацьовано і затверджено на засіданні Парламенту, тоді, за словами Юлії Володимирівни, нас очікує найцікавіший етап — етап підготовки заходів щодо реалізації Програми діяльності Уряду. Тоді й можна буде визначити найважливіші пріоритети, що базуватимуться на стрункій технології досягнення результату і відповідних законопроектів, інших нормативних актах, врахувавши організаційне забезпечення цього процесу. Сьогодні ж ідеться лише про декларацію намірів діяльності Уряду, коли ще немає механізмів її реалізації, не визначено послідовності етапів. Це те, над чим потрібно далі працювати, розробити для кожного сектора конкретний план дій.

Основне в Програмі, зазначила Юлія Тимошенко, — це запровадити в Україні таку політику, яка зробить нашу державу конкурентоспроможною в світі абсолютно з усіх напрямів. І стрижнем цієї політики має бути економіка знань. Як цю політи-

ку втілити в конкретні дії? Саме вчені можуть роз'яснити, що для цього треба зробити. Уряд хоче знати, які наукові розробки сьогодні в Україні пріоритетні, тобто такі, що визначають місце нашої держави у світі. Це потрібно для того, щоб сконцентрувати і фінанси, і увагу на цих напрямках, щоб досягти проривів у науковій сфері так само, як це заплановано зробити в організації економічного життя країни.

Прем'єр висловила бажання створити спільно з ученими національну команду, в якій Уряд не домінував би, як це було раніше, коли він завжди перебував «нагорі», а всі інші фігурували ніби якісь безправні додатки. Потрібно, щоб в Україні народилася така команда, яка підніметься над політикою, над усіма міжусобицями й апаратними інтригами, яка буде здатна забезпечити спадкоємність роботи і в умовах зміни складу Уряду. До цього часу в самій системі влади були взагалі відсутні такі поняття, як спадкоємність і стратегічний рух уперед незалежно від того, хто керманіч. Хотілося б, щоб Академія наук разом з державними секретарями (інститути, які, на переконання Прем'єра, буде запроваджено в самих міністерствах і які не змінюватимуться так, як урядові і політичні команди) утворили мозковий центр, який переконає нашу націю в тому, що ми здатні рухатися вперед.

Завершуючи промову, Юлія Володимирівна зазначила, що в цьому році ми святкуватимемо 90-річний ювілей Національної академії наук України. Це той рік, коли є всі підстави і можливості досягти перелому для того, щоб змінити життя на краще.

Потім розпочалися дебати.

Академік-секретар Відділення економіки НАН України, академік НАН України В.М. Геєць наголосив, що головною проблемою, яка може загрожувати успішному виконанню Програми, є інфляція, оскільки існує її генератор — відсутність розви-

нутої фінансово-банківської системи. Це спонукає підприємства і бізнес формувати ресурси капіталовкладень не на ринку запозичень, а з прибутку. Отже, існують такі проблеми:

- неконтрольований доступ до державних ресурсів;
- невиконання бізнесом своїх обов'язків перед державою;
- монопольне контролювання прибутків;
- тіньова діяльність, передусім контрабандна;
- капіталізація бізнесу без капіталізації прибутку шляхом приватизації державних ресурсів, рейдерства тощо.

Подолати ці проблеми можна буде забезпечивши необхідні умови для кардинальної трансформації економічної моделі, яка передбачатиме розвиток інноваційної діяльності.

У своєму виступі **академік-секретар Відділення ядерної фізики та енергетики НАН України, академік НАН України І.М. Неклюдов** зазначив, що Академія наук спільно з Мінпаливенерго розроблятимуть наукове підґрунтя для продовження ресурсу експлуатації теперішніх електростанцій. Враховуючи важливість цієї проблеми для держави, необхідно забезпечити своєчасне фінансування відповідних програм. Особливо ж актуальне питання створення в Україні елементів ядерно-паливного циклу. З огляду на багаті поклади урану, цирконію, гафнію, сучасних передових технологій перероблення сировини набагато вигідніше розвивати власне промислове виробництво більшості елементів ядерно-паливного циклу, які ми сьогодні експортуємо з Росії. Для цього на найближче десятиліття слід передбачити:

- збільшення обсягів видобування власного урану;
- організацію і розвиток цирконієвого виробництва та компонентів ядерно-паливного циклу;

— участь України в створенні та роботі Міжнародного центру зі збагачення урану (м. Ангарськ).

Дуже важливим є продовження комплексної реалізації програми поводження з радіоактивними відходами. Потребує оптимізації інфраструктура паливно-енергетичного комплексу. Слід розробити й упровадити організаційно-технічні заходи з адаптування енергетики України до вимог Європейського Союзу для забезпечення експорту електроенергії в Європу. Назріла необхідність створити великий науково-дослідний центр з дослідницьким ядерним реактором нового типу з можливим його розташуванням у м. Славутичі. Для успішного виконання складних завдань ядерної енергетики і радіаційних технологій україноцят потрібно створити в Уряді України центральний орган виконавчої влади на зразок Державного комітету з ядерної енергетики і ядерної промисловості.

Директор Інституту проблем національної безпеки при РНБО України академік НАН України В.П. Горбулін відзначив, що оборонно-промисловий комплекс становить суттєву частину національної економіки і може бути вагомим важелем у реалізації програми Уряду. Стан вітчизняного ОПК викликає значну стурбованість. Посилюється технологічне відставання виробничої та експериментальної баз від світового рівня, «моральне» старіння обладнання, приладів, інструментів перебуває на межі 90 %, а фізичне становить 40–60 %. Сьогодні частина імпортованих матеріалів становить 24 % від загальної кількості матеріалів, використовуваних підприємствами ОПК. Понад 60 % озброєння і військової техніки «морально» застарілі і за своїми тактико-технічними характеристиками не відповідають вимогам сьогодення. У критичному стані перебуває 65 % авіаційної та ракетної техніки (строки її придатності закінчуються найближчим часом), 77 % озброєння воєнно-морського

флоту. Серед системних проблем, що стримують розвиток ОПК, слід виділити такі:

- недоліки бюджетної політики щодо формування науково-технічної стратегії;
- недоліки планування розвитку високих і базових технологій військового призначення;
- невиконання Державної програми реформування й розвитку військово-промислового комплексу до 2010 року;
- відсутність дієвих механізмів щодо реалізації інвестиційної та інноваційної політики для диверсифікації підприємств ОПК;
- вибір моделей подальшого розвитку нових технологій в ОПК;
- захист інтелектуальної власності;
- збереження та оновлення наукових кадрів.

Необхідною умовою технологічного розвитку ОПК є стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності. Для цього слід здійснити комплекс заходів для комерціалізації інтелектуальної власності підприємств оборонно-промислового комплексу з метою залучення інвестицій або продажу їх бізнесовим структурам. Інший шлях такого стимулювання — це залучення оборонних підприємств до складу інтегрованих структур на зразок наукових парків, як це роблять у Росії, Білорусі, Франції, Японії. Магістральним шляхом розвитку вітчизняного ОПК має стати вибір стратегічних проектів. Потребує вдосконалення чинна система державного управління оборонно-промисловим комплексом. Дедалі більшої актуальності набуває завдання створення Національного агентства з

На розширеному засіданні Президії НАН України за участю Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко

питань ОПК, яке вже давно визначив Президент України.

Академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України, академік НАН України В.М. Шестопапов зацентрував увагу на такій важливій ланці вітчизняної економіки, як мінерально-сировинна база України. Вона сьогодні потребує суттєвої реорганізації. Серед заходів, які мають сприяти цьому процесові, виділено такі:

- переоцінення балансу запасів мінерально-сировинної бази з визначенням ступеня їхньої інвестиційної привабливості;
- перегляд стратегії розвитку мінерально-сировинної бази на ринковій економічній основі з чітким визначенням державних пріоритетів;
- визначення можливостей нарощування ринково привабливих видів сировини в Україні, напрямів і обсягів геологорозвідувальних робіт;
- впровадження єдиного виду платежів із розробленням гнучкої системи пільг, які б забезпечили приріст пріоритетних корисних копалин (нафта, газ, уран);
- створення економічних важелів для прискорення пошукового процесу;
- суттєве збільшення видобування вторинної сировини з техногенних відходів і родовищ;
- оптимізація системи державного управління геологічною галуззю шляхом викремлення в структурі Міністерства охорони навколишнього природного середовища геологічної служби з чітким окресленням її завдань, які не повинні перетинатися з цілями національних і приватних компаній;
- створення інтегрованих гірничодобувних і металургійних об'єднань для комплексного освоєння власної мінерально-сировинної бази з широким використанням національних науково-технічних досягнень.

Директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України член-кореспондент НАН України Е.М. Лібанова наголосила, що проект Програми Уряду розроблено відповідно до принципів концепції людського розвитку, яка ґрунтується на тому, що кінцевою метою цивілізаційного прогресу є не накопичення матеріальних цінностей, а розвиток людського потенціалу. Сьогодні неминуча депопуляція і пов'язане з нею сукупне скорочення пропозиції робочої сили, що зумовлюють необхідність зосередження уваги на якісних зрушеннях людського потенціалу. У Програмі в цьому контексті багато уваги приділено реформуванню системи освіти, охорони здоров'я, розвитку масового і професійного спорту, але немає і згадки про те, що для реалізації сказаного потрібно, щоб кожна конкретна особистість вкладала інвестиції у власний розвиток. Зрозуміло, для того щоб людина здійснювала такі інвестиції, вона повинна отримувати гідну заробітну плату, яка має стати фундаментом усіх інших соціальних стандартів. Якщо вдасться підвищити зарплату так, щоб не спровокувати інфляцію, тоді можна досягти змін у структурі витрат населення та розв'язати проблему тарифів на житлово-комунальні послуги.

Як повідомив **голова Північно-східного наукового центру НАН та МОН України академік НАН України В.П. Семиноженко**, в урядовий документ входять наші напрацювання, викладені, зокрема, в «Україні-2015» і тритомнику «Стратегічні виклики для економіки і суспільства України у XXI столітті». У програмі визначено необхідність закласти основи енергоощадної економіки. Умовно 15% від усієї виробленої енергії іде на освітлення приміщень. Приблизно 200 млрд кВт/год. Україна виробляє і приблизно стільки ж споживає. Сьогодні існують абсолютно нові, за фізичними принципами, джерела світла — світ-

лодіоди, які в 10 разів економніші. У США з 2014 року буде заборонено всі інші лампи, крім світлодіодів. В Індонезії можна безкоштовно поміняти 2 звичайні лампочки на 2 сучасні. Ми маємо досвід отримання надскладних шарових напівпровідникових структур. Що потрібно для реалізації таких ідей? По-перше, прийняття на державному рівні відповідної програми, яка передбачатиме закладання в бюджеті 40–50 млн грн, щоб уже зараз починати працювати над цим пілотним проектом. По-друге, слід підвищити інвестиційну привабливість цієї програми.

Передбачено, що в найближчі 7–10 років у ЄС не вистачатиме приблизно 700 тисяч учених. Зрозуміло, що їх нестача поповниться завдяки еміграції вітчизняних науковців. А в урядовій програмі, наприклад, передбачено ліквідувати наукові пенсії. Також необхідно поновити практику активного спілкування Уряду і РНБО з Національною академією наук України. Адже без реалізації науково-технологічного прориву програма «Український прорив» нездійсненна.

Директор Інституту фізіології рослин і генетики НАН України академік НАН України В.В. Моргун запропонував приділити значну увагу в Програмі примноженню продовольчого достатку нашої країни, визнати, таким чином, виробництво хліба головним пріоритетом держави, найважливішим складником її національної ідеї. Глобальне подорожчання продуктів харчування засвідчує, що хліб, відтісняючи на задній план навіть нафту, відіграє провідну роль серед основних ресурсів людства. Україна, маючи родючі чорноземи, повинна скористатися світовим дефіцитом на продукти харчування з користю для власної економіки. Серед найважливіших факторів аграрного виробництва генетичне поліпшення рослин відіграє провідну роль і має величезне народногосподарське зна-

чення. Так, за останні 70 років зростання валового збору зерна на всій планеті на 50–60% зумовлене впровадженням нових сортів пшениці. В.В. Моргун запевнив, що такі сорти в Україні створено. Це, зокрема, «Смуглянка», «Золотоволоса» та «Фаворитка», які вперше за всю історію державного сортовипробування дали рекордний урожай — 115–124 центнерів з гектара. Тому програма нарощування валового збору зерна в Україні має базуватися на нових сортах вітчизняної селекції і передбачати забезпечення інноваційного розвитку селекції та насінництва. Академік висловив прохання аграріїв терміново призупинити дію постанови Кабінету Міністрів №1154, яка може завдати селекції і нашій державі невідправної шкоди.

Також, на думку В.В. Моргуна, більше уваги в Програмі потрібно приділити добривам та іншим елементам сучасних агротехнологій. Прикро, що сьогодні ми вносимо добрив у 30 разів менше, ніж Західна Європа. Технологія вирощування зерна у світі ґрунтується на внесенні високих доз добрив, у США використання добрив останнім часом зросло в 5 разів, що отримало назву «сухого поливу». Ми розвиваємо ідею отримання в Україні врожаю в сто і більше центнерів зерна з гектара. Тому Програма «Український прорив» має базуватися на новій для нашої країни філософії хліба. З урожайністю 20–30 центнерів з гектара Україна займатиме в Європі, де отримують 6–10 тонн зерна з гектара, лише другорядні позиції. Україна повинна збирати стабільно не менше ніж 50 млн тонн зернових. З метою реалізації зазначеної ідеї спільно зі швейцарською фірмою в Інституті фізіології рослин і генетики НАН України створено клуб «Сто», який є школою новітніх технологій. За нашим зразком подібні клуби створюють і в інших регіонах країни. Уже сьогодні маємо численні приклади, які свідчать, що

отримання врожаю сто центнерів з гектара — це не міф, а реальність, якої досягла низка базових господарств інституту. Варто згадати слова М.І.Вавилова, який свого часу зауважив, що рівень урожайності сільськогосподарських культур визначають, як це не дивно, не за родючістю ґрунтів, а за культурою нації та її економічною могутністю.

Після обговорення Програми «Український прорив: для людей, а не політиків» **Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко** подякувала учасникам засідання за підтримку, пропозиції та рекомендації. Як сказала Юлія Володимирівна, прослухавши лише декілька виступів, вона зрозуміла всю глибину відчуження влади від науки. Це ще раз переконує в тому, наскільки важливо налагодити співпрацю Уряду й НАН України. Яким має бути механізм такої співпраці? Як у щоденному житті використати все те, що можуть запропонувати вчені для добробуту країни? Адже навіть такі, на перший погляд, елементарні речі, як заміна лампочок, можуть дати Україні

унікальні результати. Така співпраця важлива з огляду на те, що сьогодні маємо розбалансовану систему управління державою і це не дає можливості закумулювати і використати те сукупне знання, яким володіє наша нація. І все це сьогодні, безумовно, призвело до того, що ми маємо досить зруйновану систему життєдіяльності країни майже в кожній сфері. У цьому контексті глава Уряду звернулася до президента НАН України Б.Є. Патона з проханням знайти форму координації науки і державного управління.

Підбиваючи підсумки засідання, **президент Національної академії наук України академік НАН України Б.Є. Патон** наголосив, що сьогодні потрібно розробляти конкретні пропозиції, виконувати фундаментальні дослідження, а на їхній базі створювати нові — критичні — технології. Безумовно, необхідна координація співпраці між ученими і владою, про яку йшлося у виступі Прем'єра, і якщо вона поновиться, то буде корисною і для держави, і для всіх її громадян.